

'Het CDA heerst als nooit tevoren'

De toekomst van het CDA is minder ongewis dan op het eerste gezicht lijkt. Zowel 'kerkse' als 'randkerkelijke' kiezers zijn ontvankelijk voor een herkenbare christelijk geïnspireerde politiek. Daarvan zijn verschillende benaderingen mogelijk, als de christelijke oriëntatie maar voort blijft komen uit een bewuste keuze en niet een imago-kwestie wordt. Een bespreking van de bundel 'Geloven in macht - de christen-democratie in Nederland -'

Het zijn spannende tijden voor de politiek. Dit voorjaar vindt in Nederland een serie verkiezingen plaats die de partijpolitieke verhoudingen wel eens grondig dooreen zouden kunnen schudden. Dat geldt ook voor Duitsland en voor het Europese Parlement. Pas later zullen historische huidige tijd kunnen vergelijken met de situatie van vlak na de Eerste Wereldoorlog. Maar er zijn interessante parallellen.

Drs. Th.B.E.M. Brinkel

Toen trad een nieuwe fase in de Nederlandse parlementaire geschiedenis in. De oude Europese wereld was ten einde gekomen. 1994 lijkt opnieuw zo'n jaar te worden. In Nederland vinden de eerste verkiezingen plaats na het einde van de Koude Oorlog. Over de toekomst bestaat grote onzekerheid,

ook bij de grote politieke partijen. Tegen die achtergrond is de verschijning van de bundel 'Geloven in macht; de christen-democratie in Nederland' hoogst interessant. De bundel ver-

schijnt onder de redactie van de politieke wetenschappers Kees van Kersbergen, Paul Lucardie en Hans-Martien ten Napel. Hij bevat verschillende bijdragen in de sfeer van de geschiedenis en ideologie, partijorganisatie, maatschappelijke en electorale basis en beleid, strijdpunten en Europees perspectief van

de christen-democratie.

Macht

'Geloven in macht - de christen-democratie in Nederland' heet het boek. Macht fascineert kennelijk. 'Maar hoe men ook tegen het CDA aankijkt, een ieder zal met een mengeling van af-

gunst en bewondering moeten erkennen, dat de partij in machtspolitiek opzicht sinds haar oprichting een formidabele prestatie heeft geleverd. Van dorpspolitiek tot de residentie en van provincie tot Europa, het CDA is daar waar de macht is en de posten worden verdeeld.' (zo staat op pagina 2) De bijdragen in de bundel zoeken dan ook naar de verklaring voor de machtspositie van de christen-democraten in de politiek en naar het stempel dat het CDA en zijn voorgangers op de Nederlandse samenleving hebben weten te drukken.

Ondanks de suggestie die van die titel uitgaat, valt bij lezing van de bundel op dat het met die macht nogal meevalt. (Of tegenvalt, afhankelijk van de invalshoek van de lezer). Zo blijkt uit het artikel van Rutger Zwart dat ARP, CHU en KVP zo verdeeld waren, dat zij moeilijk als een homogeen machtsblok kunnen worden gezien. 'Er is in de periode tot 1960 weinig moois gegroeid tussen de christelijke partijen. Kan men desondanks spreken van een langdurige (gezamenlijke) machtsuitoefening van die partijen in de Nederlandse politiek?' (pagina 26)

De vraag of het CDA nu wel of niet een conservatieve partij is, is een echte studeerkamer discussie. Want wat is nog conservatief in 1994?

maar soms ook tegenover elkaar kwamen te staan. In de periode van de Brede Basis stond voor de KVP samenwerking met de PvdA voorop, met liefst

deelname van andere partijen (CHU, VVD of ARP) als tegenwicht tegen de PvdA. Pas in 1977, toen de drie christelijke partijen voor het eerst met een gezamenlijke lijst aan de verkiezingen deelnamen, konden de christen-democraten een begin maken met de opbouw van een stabiele machtspositie, schrijft Zwart. 'Het CDA maakte zich los uit de wurggreep van de PvdA, ontdeed zich van de laatste radicale elementen (Scholten en Dijkman) en beheerst sindsdien als strak geregeerde eenheidspartij de Nederlandse politiek. Niet als vanouds, maar als nooit tevoren!' (pagina 31).

De samenstellers van de bundel nemen in hun slotbeschouwing deze conclusie over: Zowel de veronderstelde machtspositie als de invloed van het door deze stroming gevoerde beleid dienen op onderdelen gerelativiseerd te worden (pagina 249). De machtspositie van het CDA behoeft wel verklaring. Zij voeren de volgende oorzaken aan: Sinds de vorming van het CDA heeft die partij een ideologie die flexibel en pragmatisch genoeg is; het CDA richt zich op alle bevolkingsgroepen met een ideologie die verschillende groepen en belangen beoogt te integreren; het CDA heeft een betrekkelijk homogene achterban; het CDA is aantrekkelijk voor grote groepen kerkse en randkerkelijke kiezers (pagina 246/247).

Hoewel de titel anders doet vermoeden, rekent Zwart af met de these dat de christen-democratie verklaard kan worden uit het pure streven naar macht. Zo deed bijvoorbeeld de historicus Hans Righart: 'Het CDA was bovenal een *marriage de raison*, geboren uit de wil om niet in de vloedgolven van deconfessionalisering en secularisering ten onder te gaan.'¹ De machtsfactor is

van belang geweest, erkent Rutger Zwart. Maar, stelt hij vast, de omslag in het denken binnen de confessionele partijen over de christen-democratische samenwerking vond al plaats voor de grote verkiezingsnederlagen (pagina 36).

Een paar kanttekeningen van de kant van de recensent: Wellicht mag hier een factor worden genoemd die in de studies naar het ontstaan van het CDA zelden wordt genoemd, maar waar het de katholieken betreft toch vermeldenswaard is. En dat is de enorme impact van het Tweede Vaticaans Concilie. Openheid en betrokkenheid met de wereld was daar het nieuwe credo. Het Concilie betekende voor de Nederlandse katholieken een ware bevrijding van beklemmende dogma's, voorschriften en taboes. Al in 1960 erkenden de Nederlandse bisschoppen de zelfstandigheid van katholieke maatschappelijke organisaties en spraken zij van de wenselijkheid het kerkelijk-confessionele element daarin terug te dringen. In 1965 trokken zij het bisschoppelijk Mandement van 1954 in. In 1967 verklaarde mgr. Bluysen dat ook de partijkeuze een persoonlijke zaak was. Daarmee bedoelde hij dat katholieken niet verplicht kunnen worden hun stem per se op een katholieke partij uit te brengen.

Dat raakte de KVP in haar fundamente. In de statuten van die partij stond immers dat zij de uitspraken van 'het Kerkelijk Leergezag' aanvaardde. En het was uitgerekend die eerbiedwaardige instantie die ophield de noodzaak van katholieke partijvorming te verdedigen. Daarmee begon voor de KVP een lange zoektocht naar een

nieuwe grondslag voor haar bestaan. Een zoektocht die pas eindigde bij de oprichting van het CDA in 1980.²

'Verloren dochter'

Terug naar de bundel. Ook dit keer wordt weer eens de obligate poging ondernomen om het CDA tot conservatieve partij te bestempelen. 'De verloren dochter uit de conservatieve familie', zo betitelt Paul Lucardie het CDA. Het CDA onderscheidt zich eigenlijk alleen van de conservatieven door het taalgebruik en het religieuze referentiekader. Zijn verzet tegen individualisering en zijn organische maatschappijbeeld heeft het CDA duidelijk gemeen met conservatieven in Engeland, Frankrijk en de Scandinavische landen, aldus Lucardie. En vervolgens parodieert hij lustig op de kern van de politieke overtuiging van het CDA. 'De open definitie van 'gerechtigheid' biedt alle ruimte, binnen de grenzen van de sociale rechtsstaat, om verschillende coalities aan te gaan en een hervormingsgezind beleid af te wisselen met een behoudende koers. Het beginsel van de gespreide verantwoordelijkheid kan dienen om een ... machtsbasis in het maatschappelijk middenveld te rechtvaardigen. Solidariteit is ... een abstract en dus tamelijk onschuldig ethisch appel op het geweten van werkgevers en werknemers. Rentmeesterschap ... wordt in het CDA zo voorzichtig uitgelegd dat beleidsmakers er nog alle kanten mee uit kunnen.' (pagina 52/53)

Volgens Lucardie is die ideologie van het CDA 'flexibel en pragmatisch genoeg' om geloofwaardig te blijven, als ze maar niet teveel 'mythen en dogma's' bevat (pagina 52). Voor de lange termijn heeft Lucardie ook wel een goede

raad voor het CDA, namelijk wanneer er een paarse coalitie mocht komen. Dan kan het CDA eindelijk de plaats innemen waar het thuishoort, vindt Lucardie: 'Het CDA zou zich nog duidelijker tot een conservatief-democratische alliantie ontwikkelen, naar het voorbeeld van de Duitse CDU, en haar middenpositie verliezen. De partij zou daarmee enige macht verliezen ... maar misschien haar ideologische consistentie vergroten en dus ook ideologische macht winnen.' (pagina 53) Voor Lucardie is de 'C' kennelijk de oorzaak van de ideologische inconsistentie, van de 'wilde haren' van het CDA (pagina 52). Ooit - in de volgende eeuw - zal de partij terugkeren tot de Europese conservatieve stromingen, hoopt Lucardie.

Ten Napel bouwt hierop voort in zijn artikel, waar hij zich afvraagt of de Europese christen-democratie niet het slachtoffer zal worden van haar eigen succes. Immers, in de zich uitbreidende Europese Unie moet de Europese Volkspartij in toenemende mate samenwerking en uitbreiding zoeken met van oorsprong niet-christen-democratische partijen. Ten Napel: 'Het is niet ondenkbaar dat de ontwikkeling van christen-democratische in de richting van moderne liberale en/of conservatieve partijen, die de christelijke traditie erkennen als een van hun inspiratiebronnen, door dit alles zal worden versneld.' (pagina 237/8)

De christen-democratische criticus vraagt zich af hoe het toch komt dat zoveel politieke wetenschappers zo geboeid zijn door de vraag of het CDA

nu wel of niet een conservatieve partij is. Is het niet een echte studeerkamerdiscussie? Want wat is nog conservatief in 1994? Is Vaclav Havel conservatief? Zijn de voorstanders van overgang naar een markteconomie in Midden en Oost Europa conservatief? Zijn de voormalige communisten aldaar vooruitstrevend? Is de PvdA vooruitstrevend? De Revolutie van 1989 heeft de traditionele indelingen zo door elkaar geschud, dat grote voorzichtigheid met atavistische categorieën geboden is. Ook politieke wetenschappers doen er goed aan de fundamentele veranderingen in de

**Het CDA is
kennelijk een van de
kernen geworden
van een alternatieve
vorm van gelovig
zijn.**

partijpolitieke verhoudingen sinds 1989 in hun eigen analyses te betrekken. Het zou om te beginnen verstandig zijn goed te letten op het eigene van de 'ideologie' van het CDA.

Kenmerkend voor het CDA is dat deze partij zich laat leiden door 'be-

ginselen', door 'uitgangspunten', door 'vertrekpunten', niet door 'eindselen' of 'aankomstpunten'. (Op de laatste partijraad versprak iemand zich in het vuur van het debat en had het over 'uitgangspuntselen'). Dat is het verschil tussen de politieke overtuiging van het CDA en een traditionele ideologie, die per definitie een aankomstsituatie schildert. Kenmerkend voor de politiek van het CDA is de wil in een gegeven situatie te handelen, daar te ontdekken wat de betekenis is van de aan de Bijbel ontleende kernbegrippen en daaruit de te volgen koers af te leiden. Beginselen werken mobiliserend, activerend. Zij roepen op tot politieke inzet, geven richting aan, maar niet de definitieve uitkomsten. God doet de toekomst open.

Vanuit die houding zijn verschillende

benaderingen in de politiek mogelijk. Dat kan zijn het mobiliseren en appelleren. Klassiek voorbeeld daarvan is de 'Bergrede' van Aantjes. Dat kan zijn het vinden van een breed draagvlak om velen mee te krijgen in veranderingsprocessen. Maar het kan zich ook uiten in 'no nonsense', in dadendrang, waar de huidige lijsttrekker van het CDA blijk van geeft. Dergelijke accentverschillen zijn binnen de christen-democratie goed voorstelbaar, al vallen pragmatisme en ideologisch fundamentalisme er natuurlijk buiten. Op die manier hebben de christen-democratie en haar voorgangers een van de grote hervormingsgezinde bewegingen in de Nederlandse politiek gevormd.

De kiezer

Daarvoor was altijd brede steun onder de kiezers. Slechts zelden wordt verwezen naar het in een democratie even noodzakelijke als voor de hand liggende verschijnsel dat de machtspositie van het CDA verklaard kan worden uit de steun onder brede lagen van de kiezers.³ Het artikel van Bert Pijnenburg in de bundel is wat dat betreft origineel en verfrissend. Diens analyse van het CDA-electoraat is politiek gezien de belangrijkste bijdrage uit de bundel. Hij bestrijdt de stelling dat het CDA onvermijdelijk zijn ondergang tegemoet gaat als gevolg van het voortschrijdend proces van ontkerstening, ontzuiling en deconfessionalisering. Uit kiezersonderzoek trekt Pijnenburg de conclusie dat sinds 1977 een einde is gekomen aan het proces van ontzuiling in termen van electoraal gedrag. Het CDA heeft kunnen rekenen op ongeveer 30% van de kiezers. Daarbinnen is het gelovig deel van het electoraat afgenomen. Kerkse gelovigen blijken steeds minder geneigd CDA te stem-

men. Maar: voor de zogenaamde randkerkelijken geldt precies het omgekeerde. Inmiddels maken zij bijna 50% van de kiezers van het CDA uit.

Onder randkerkelijkheid verstaat Pijnenburg 'op een niet-orthodoxe, alternatieve manier gelovig zijn ... in de marge van de gevestigde kerk' (pagina 137). Dat kan heel goed nicuwerwets, authentiek en krachtig geloven zijn. Het gaat om ongeveer een kwart van de Nederlandse bevolking (cijfers 1991), waarvan ongeveer 40% geneigd is op een confessionele partij te stemmen. Geloven, zo stelt Pijnenburg, kan niet zonder verankering. Anders had deze groep zich niet zo lang zo duidelijk kunnen manifesteren. Kerkelijke instanties komen niet voor die verankering in aanmerking. Maar Pijnenburg wijst op alternatieve vormen van verankering van de christelijke identiteit: gezin, familie en vriendenkring, scholen, ziekenhuizen, bejaardenoorden en andere zorginstellingen met een christelijke grondslag. En er is de vorm van verankering van confessionele identiteit die een politieke partij kan bieden. Pijnenburg: 'De uitkomsten van de analyse waarover in dit hoofdstuk is gerapporteerd, zouden er op kunnen wijzen dat het randkerkelijke deel van de CDA-kiezersachterban voor de laatstgenoemde optie heeft gekozen.' (pagina 138).

Terecht eindigt de schrijver dan ook met de cruciale vraag in hoeverre het CDA zich van die rol bewust is. Is de 'C' een welbewuste oriëntatie van het CDA? Is de 'C' een bijproduct van de ideologische koers of is de 'C' louter een erfenis waar het CDA passief op teert? (pagina 138). Pijnenburg wijst er op dat nader onderzoek gewenst is. Dat

is het zeker. Als hij gelijk heeft, en zijn onderzoeksgegevens lijken er inderdaad op te wijzen, dan ligt de aantrekkingskracht van het CDA voor de genoemde groep kiezers bepaald in meer dan in het conservatisme dat Lucardie het CDA probeert aan te smeren. En bepaald in meer dan in het streven naar machtsbehoud in het centrum van het politieke spectrum. Kennelijk is het CDA een van de kernen geworden van een alternatieve vorm van gelovig zijn.

De parallellen met het verschijnsel 'cultuurchristendom', zoals beschreven door A.C. Zijdeveld, dienen zich aan. Die zouden nader onderzocht moeten worden, al is een van de conclusies die Zijdeveld in verband daarmee trok nu al relevant: Het cultuurchristendom loopt volgens hem gevaar 'een slappe linzensoep' te worden en daar het CDA in mee te slepen. Daarom is er behoefte aan een christen-democratie die 'voor het zout in de pap zorgt'.⁴

In aanvulling op het artikel van Pijnenburg kan vastgesteld worden dat CDA-politici zo bezien een enorme verantwoordelijkheid dragen in hun omgang met de diepste inspiratie van

hun politiek handelen en in hun omgang met de toekomstkansen voor een verantwoordelijke samenleving waarin identiteit een rol kan blijven spelen. Niet alleen vanwege de trouwe kerkgangeter, maar bepaald ook omwille van de randkerkelijken. De conclusies van het artikel van Pijnenburg, dat tot de categorie 'verplichte literatuur' gerekend mag worden, zijn trouwens niet alleen voor het CDA van belang, maar voor alle organisaties die

het christelijk geloof van belang achten voor hun maatschappelijke activiteiten. Ook trouwens voor de 'officiële' kerken, die zich afvragen waar hun leden gebleven zijn.

Het artikel wijst daarnaast op het belang van de aanwezigheid van andere maatschappelijke organisaties, die kernen vormen van de randkerkelijke gelovigheid. Ook hier komt de bundel 'Geloven in macht' met conclusies. De stelling dat het CDA naast een politieke ook een sterke maatschappelijke machtspositie bekleedt dankzij zijn invloed onder verwante particuliere organisaties, wordt door Jaap Woldendorp gerelativeerd. Hij ziet twee ontwikkelingen. Aan de ene kant versmalling, omdat door fusies het getal en de aanhang van christelijke organisaties afneemt. Aan de andere kant verbreding, omdat er algemene organisaties bestaan met 'een flinke christelijke component' (pagina 150).

Tegelijk moet, zo zou er aan toegevoegd kunnen worden in het licht van de conclusies van Pijnenburg, die verbreding onder maatschappelijke organisaties met de nodige zorg worden gadegeslagen. Ook al kennen de veralgemeniseerde organisaties 'een flinke christelijke component', van vorming en opvoeding in christelijke waarden kan veel minder sprake zijn dan in confessionele organisaties. De corrigerende en activerende werking van uitgangspunten ontbreekt er. Juist voor de zo belangrijke groep randkerkelijken verdwijnt er zo een kern van geloofsbeleving.

Nieuwe eisen van de tijd

Waarheen zal het CDA zich ontwikkelen? Waar de andere partijen getroffen werden door ideologische ontredde-

De grondige vernieuwing bij de oprichting van het CDA heeft de partij een belangrijke voorsprong gegeven.

deur' gerekend mag worden, zijn trouwens niet alleen voor het CDA van belang, maar voor alle organisaties die

is het CDA voorlopig buiten schot gebleven. De grondige vernieuwing bij de oprichting van het CDA heeft de partij een belangrijke voorsprong gegeven. Het CDA heeft zich 'in razendsnel tempo' weten aan te passen aan de nieuwe eisen van de tijd, vinden de samenstellers van de bundel (blz. 247). Dat zal het CDA moeten blijven doen. Maar zal dat ook de komende periode blijven? Twijfels rijzen bij de samenstellers van de bundel over de vraag of de persoon van Brinkman de lijn van Lubbers zal kunnen voortzetten. 'Wel is het dan echter goed te bedenken dat dergelijke twijfels ook bestonden toen Lubbers in 1982 aantrad als politiek leider van het CDA. Bovendien worden andere partijen door soortgelijke zorgen gekenmerkt' (blz. 251).

De bundel eindigt met de volgende passage: 'De verkiezingen van 1994 zouden wel eens het einde van de traditionele partij-politiek in Nederland kunnen inluiden. Nadat de sociaal-democratie zich dan vervolgens op een soortgelijke wijze zal hebben vernieuwd als de confessionele beweging dat in de jaren zestig en zeventig heeft gedaan, zal er een nieuw politiek tijdperk kunnen ingaan waarin er meer dan ooit een open competitie om de gunst van de kiezer zal plaatsvinden tussen partijen-nieuwe-stijl. In die open competitie is de toekomst van de christen-democratie ongewis, maar niet ongewisser dan die van de liberale groeperingen of van de al dan niet vernieuwde sociaal-democratie' (blz. 252).

Daar zou dezerzijds nog het volgende aan kunnen worden toegevoegd: De toekomst van het CDA is minder ongewis dan op het eerste gezicht lijkt. Zowel 'kerkse' als 'randkerkelijke' kie-

zers zijn ontvankelijk voor een herkenbare christelijk geïnspireerde politiek. Daarvan zijn verschillende benaderingen mogelijk. Er is plaats voor de profeet, de priester en de koning. Als de christelijke oriëntatie maar voort blijft komen uit een bewuste keuze en niet een imago-kwestie wordt. Want daar prikken de kiezers razendsnel doorheen. En niemand zal toch Gods naam ijdel willen gebruiken?

Drs. Th. B.F.M. Brinkel is stafmedewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en redactie-secretaris van Christen Democratische Verkenningen

'Geloven in macht' - de christen-democratie in Nederland- 1994, uitgeverij Het Spinhuis, Amsterdam, f 35,-. 254 blz.

Noten

- 1 Hans Righart, De lijst-Lubbers - politiek leiderschap binnen het CDA, *Civis Alundi* (februari 1993) 5.
- 2 Zie Th.B.F.M. Brinkel, *Affirmato van de Katholieke Volkspartij*, Leiden n.p. 1983.
- 3 Tweede Kamervoorzitter Deetman noemt dat terecht in zijn beschouwing 'Wie heeft het laatste woord?' *Civis Alundi* (februari 1993) 21. Maar moet je voorzitter van de Tweede Kamer zijn om daar op te komen?
- 4 A.C. Zijdeveld, Van oude en nieuwe christenen; cultuur en religie in het CDA, *Christen Democratische Verkenningen* (september 1990) 372.